

MIQUEL LLOSAS

El Comte Tallaferró a Còrdova

Una assemblea episcopal

Els idus de març de 1009 va celebrar-se a Barcelona una magna assemblea, semblant a un petit concili. La presidí el prelat d'aquella diòcesi, Aeci II, i a ella hi assistiren Oliba, bisbe de Elna; Odó, de Girona; Arnold, de Vic; Salla, d'Urgell, i els comtes de Barcelona, d'Urgell i de Besalú. Ho era de Barcelona Ramon Borrell, a qui, amb certa impropietat, se'l coneix per Ramon Borrell III. D'Urgell, el seu germà Ermengol, com l'anterior fill de Borrell II i de la seva muller Letgarda. I, de Besalú, Bernat I, fill d'Oliba Cabreta i per sobrenom Tallaferró (*scindet ferrum*), cunyat dels altres dos comtes, per espòs de Toda o Adalais, germana llur.

Va tractar-se de la restauració de la casa dels canonges barcelonins, començada en temps de Carles el Calb i en gran part destruïda quan tingué lloc la presa de la ciutat per les allaus d'Almançor (any 985), i es decidí l'establiment de la canònica aquisgranesa a la catedral que, pel que sembla, no obligava els obtenedors dels benifets eclesiàstics a la total abdicació de llurs béns, causa per la qual retenien el dret de poder disposar d'ells, sense gaire restricció (1).

Però encara que res no en digui l'acta de l'assemblea, hom dona per segur de que allí va parlar-se de quelcom més i fins ho donaria a entendre la presència dels tres comtes. Ramon Borrell havia rebut uns emissaris de Uadí, d'origen eslau i general que fou d'Almançor, qui governava les terres del mig i del baix Ebre. En la lluita civil promoguda a Còrdova, a les darreries del regnat d'Hixem II, Uadí s'havia decantat a favor de Mahomed-Madhi, qui pretenia de ser el successor del califa, i maldava llavors de fer entrar en una coalició els comtes de la Marca Hispànica (2).

Quins foren els emissaris? Segons Romey, uns negociants jueus o, en opinió de Monfar, Alagib-Abahadi-Alames, governador de la plaça de Medinaceli, qui, tal vegada, seria el mateix Uadí (3). Fos qui fos, les proposicions no se les va pas emportar el vent i, un any més tard, les hosts dels comtes Ramon Borrell, Ermengol i de Besalú, amb els bisbes de Barcelona, Girona i Vic, sortien d'aquesta terra en direcció a Toledo. L'expedició catalana era de 9.000 homes.

La dtssidència cordovesa

Per tal de tenir una idea del plet que es dilucidava en els dominis del califat, és convenient de recordar-lo, encara que amb l'estalvi possible de paraules.

El dia 9 d'agost de 1002, havia mort a Medinaceli el gran capdill Mohamed-ben-Abdallà, més conegut per *Al Mansur* o *Almançor* (Victoriós), pels seus triomfs memorables. Encara que d'origen yemenita i, pel mateix, no ben mirat per la noblesa ommiada, procedent de Hedjaz, va escollir-lo la soldana Sobeia per *hagib* o primer ministre del seu fill Hixem II, quan aquest no comptava més de deu anys. Era el mes de març del 978. I a fe que va ser molt destre en l'elecció. El nou dignatari, home de gran talent polític, coratjós fins la temeritat, estratègia genial i expertíssim reorganitzador del seu exèrcit, apaivagà les rencúnies d'aràbigos i africans —principalment, ommiades i barbariscos— i fou el terror dels petits regnes hispànics alliberats de la morisma. En realitat, Almançor va convertir-se en amo absolut del califat cordovès, tant per les seves condicions personals com pel caràcter feble d'Hixem, inhàbil, fins a la seva mort, per sostenir el ceptre dels qui l'antediren.

Abdelmèlic, fill primogènit d'Almançor, succeí el seu pare en el regiment dels afers públics i, cabalment, fou el nou *hagib* qui emprengué altres ratzies contra els cristians que, ací i pels anys 1003 i 1004, culminaren en l'assolament del Penedès i de la comarca de Bages. I a Abdelmèlc, occit a l'any 1008 en una de les seves campanyes del Nord, el reemplaçà el seu germà consanguí Abd-el-Rhaman o Abderraman-Sançol qui, de tal faicó es féu amb la voluntat del califa, que Hixem II —sense fills— va nomenarlo successor. Però no tardà en produir-se la revolta, de la qual en fou capitost Mohamed-ben-Hixem (o *Al Madhíbi-athà*, el guiat per Déu), besnét de l'últim dels Abderramans.

Els esdeveniments, en curt termini, es compliquen de mala manera. El mig germà d'Abdelmèlic, Abderraman-Sançol, fou pres i ignominiosament afrontat i crucificat (5 de març de 1009). Mahomed-Madhí segrestà el califa i féu propagar la notícia de la seva mort, no sense usurpar-li el tron. Per tal d'assegurar-lo, proveí la seva successió a favor de Suleiman, fill d'Abderraman III, però aquest i el seu fill Hixem, a causa d'una insurrecció dels barbariscos cordovesos, foren portats al patíbul. Llavors els africans elegiren un tal Zauí per capdill i aquest, d'acord amb els amiris, veterans d'Almançor, nomenà califa a Suleiman-ben-Alhaquem, un altre besnét de l'ahudit Abderraman III.

I ací, en veritat, comença la guerra civil entre Mahomed-Madhí i Suleiman-ben-Alhaquem, en la qual cada un dels bàndols malda per atreure's aliats, en ajut de llur causa. Suleiman l'obtingué de Sanç-Garcés de Castella qui, el dia 5 de novembre del 1009, contribuïa a vèncer Mohamed en la batalla de Guebal-Cantix i, no gaire després, entrava a Còrdova amb els bar-

bariscs o africans que havien pidolat la seva cooperació en aquella empresa. Reconquerida la ciutat, que fou saquejada, les tropes castellanques donaren per cancel·lat llur compromís i retornaren a llur procedència, complades de gatges i compensacions. Només havien passat nou dies de la batalla de què feiem esment (5).

Mahomed havia perdut la seu califal, mentre el país mussulmà restava indecís sense pronunciar-se a favor del nou monarca. Per això calia aprofitar el temps i reconquerir Còrdova, per tal de no quedar-se sense bous i esquelles. Mahomed-Madhí s'havia emparat a Toledo, i, amb ell, feia lliga l'eslau Uadí, de qui parlàvem al començament, wali o governador del districte nord-oriental de l'Espanya moresca. I fou llavors quan Uadí, per nodrir les seves tropes i llançar-se a l'assalt de la urbs cordovesa, personalment o per mitjà d'uns ambaixadors va dirigir-se a Ramon Borrell. Val a dir que Mohamed ja havia tantejat, feia mesos, la cooperació de Sanç-Garcès de Castella, però que aquest es decidí pel partit de Suleiman, probablement per ajustar-hi millors tractes (6).

Causes remotes de la dissidència

La lluita entre Mahomed i Suleiman no era, tan sols, de caire dinàstic. La persona en sí era la que menys comptava. El que, en realitat, s'afiorà de nou des de la mort d'Abdelmèlic, va ser una suspicàcia o, millor, «l'odi de races» —com escriu Dozy— que existia entre la que, un jorn, va establir-se al Yemen, i la pobladora de la regió d'Hedjaz. I, des de la invasió moresca al nostre terrer, entre els aràbigos i entre ells i els barbariscos. Els yemenites es captienien de ser descendents de Yectan, a qui una tradició bíblica fa besnét de Sem, mentre els d'Hedjaz, també semites, ho pretenien ser d'Abraham, per la banda d'Ismael (7). Les rencúnies no s'extingiren en el decurs dels segles i, segons el citat professor de la Universitat de Leyden, el desaire que, per part dels seus, sofrí Mahoma (de la raça d'Hedjaz i de la tribu dels khoreishites), va ser prou per fruir de l'apoi dels yemenites quan la memorable *hègira*, i, més tard, en la «guerra santa» que va emprendre des de Yatreb o Medina, fins assolir la rendició de La Meca. I, encara, la mateixa incompatibilitat traspua de les freqüents sedicions i revoltes que, quasi ininterrompudament, torbaren el califat oriental i, una de tantes i tantes, la que donà peu a l'extermi de 600.000 ommíades en quant foren apartats del tron pels abassides, en temps d'Abul-Abbas i Abu-Giafar Almançor (des de l'any 750 al 760). Precisament els qui pogueren fer-se escàpols del genocidi, passaren a l'Àfrica i, d'ella, a la nostra península, on fundaren l'emirat independent i després califat de Còrdova, vinculat a llur nissaga.

Ja quan tingué lloc l'irrupció moresca i durant l'emirat, les malvolences entre els aràbigos i, majorment, entre els aràbigos d'Hedjaz i els barbariscos, van esclatar de cop sobte, encara que les ofegaren les no sempre fàcils

victòries; com l'esplendor, el poder i la magnificència dels Abderramans i del segon Alakem, i la destresa d'Almançor i la del seu fill Abdelmèlic, contribuïren a subjectar-les, no sense, però, que en perdurés el rescals.

Les flames s'arboraren altre cop, en pretenir Abderraman-Sançol (mig germà d'Abdelmèlic) la successió del califa Hixem. Els omniades —com Mahoma, oriundes d'Hedjaz i de la mateixa tribu dels khoreishites— no podien suportar que un yemenita i menys un yemenita que, per la seva mare, portava sang cristiana, els desplaçés del tron. I d'ací vingué la revolta comandada per Mohamed-Madhí (com dèiem, besnét d'Abderraman III), encara Sançol no s'absentà de Còrdova amb l'intent de donar fe del seu mahometisme, dirigint les seves armes contra els cristians del Nord. El sollevament, per bé que l'intrús retornà a la ciutat califal sense voler promoure batalla, acabà —com retrèiem— amb la amort afrontosa del dissortat pretendent i amb el triomf del Madhí.

Però ben poc havia de guadir-lo. Llavors foren els barbariscos els qui havien d'entrar en col·lisió, ofesos per la preferència del vencedor envers els seus germans de llinatge. Es revoltaren a Còrdova, mes, embriagats pel deler de venjança, pel saqueig i conduïts pel seu esperit anàrquic, no fou massa difícil de foragitar-los. Absents de Còrdova, van acceptar per califa —com vàrem dir a la seva hora— el besnét d'Abderraman III, Suleiman-ben-Alhaquem. Ell havia col·laborat a llur rebel·lió i ell els havia donat promesa de fer-los part en el governament del regne (8).

No cal pas repetir el que contàvem no fa gaire. Només convé de fer ressaltar que la lluita civil en el califat de Còrdova, al temps de decidir-se la participació catalana, era entre dos prínceps omeies i els dos de la família del darrer dels Abderramans: Mahomed-Madhí i Suleiman-ben-Alhaquem, però, en realitat, entre aràbigos de la tribu dels omniades, i els aràbigos d'ascendència yemenita (representats pels amiris d'Almançor) amb els barbariscos. La legitimitat no comptava, per més que la successió califal havia de decidir-se, en puritat de dret, per elecció. La dissidència, llavors, era un altre epissodi de l'enemistat racial entre els mateixos addictes de Mahoma, dels quals era de presumir que tant en podien esperar els cristians dels uns com dels altres.

El preu d'una col·laboració

Tenint present aquesta circumstància, ¿amb quines condicions s'avingueren els comtes de la Marca a intervenir en una guerra que ben poc els atenyia? La Història calla i, només, podrien endevinar-se per conjectura. I per cert, les opinions mostren una divergència ben remarcable.

¿Els catalans foren a Còrdova a tall de tropes mercenàries, mitjançant el pagament d'una quantitat convinguda? Així ho consigna Romey, encara que, només, recolzant la seva dita amb l'historiador Conde qui, per la seva banda, no l'apoya en cap autoritat. Ja ho fa notar Antoni Bofarull i, amb

ell, Sanpere i Miquel, qui, al seu torn, diu que el comte de Barcelona «no es llogava per matamoros» (9). El mateix vindrien a sospitar Nicolau d'Olwer i Rovira i Virgili quan, en aquelles èpoques, hosts comtals enteres i colles d'aventurers es llogaven a qui volia contractar-les, i quan no es derivaren de la coalició avantatges d'ordre polític o territorial de cap mena. Possiblement, Sanç-Garcès de Castella també lluitaria contra Suleiman sense altra compensació que la d'un guany a sou, com —anys després— Ramon Berenguer II cooperà a una expedició a Múrcia, de la mateixa guisa (10).

Per contra, Villanueva opina que l'empresa de què parlem fou motivada per l'afany de venjar els afronts que els maures havien causat, feia ben pocs anys, en els dominis comtals (11); un assenyat disseny que, en la creença de molts, tendia a que s'aprofondíssin les dissidències mussulmanes, com maquiavèlic recurs per afeblir l'imperi de la Mitja Lluna a la nostra terra i apressar la seva reconquesta. O, com diu el P. Marcillo amb paraules molt gràfiques, «per tal de poder arrossegar els uns amb les tripes dels altres» (12).

I, malgrat tot, no convencen aitals conjectures. Quant a la primera, estranya la presència dels bisbes de Barcelona, Girona i Vic entre les tropes expedicionàries, si és que, solament, hom les contractà a sou. S'ha dit que abastament l'explicaria el fet de que els prelats eren, en aquelles dates, senyors feudals i que, pel mateix, tenien el deure de prestar serveis d'host al propi comte (13). I, a un tal propòsit, podríem recordar unes escriptures de què fa esment Balari, una d'elles quasi del mateix temps. El 10 de juliol de 1015, Guitart atorgà testament abans d'anar a la guerra, *quia dominus Raimundus, comes, et dompna Ermessinda, comitissa, volunt pergere contra Ispaniam cum comitis, episcopis, vicecomitis et cum omnium exercitum illorum maximis et minimis*. I, en l'altra, Ramon Berenguer IV declarava el 6 d'agost de 1147, que prengué part en la conquesta d'Almeria, amb l'arquebisbe de Tarragona i els bisbes de Barcelona, de Girona i de Vic (14). Però cal observar que les dues expedicions foren de caire molt divers. Una, per la recuperació del territori d'Olèrdola i amb l'intent d'arribar a una frontera natural com era la dels rius Ebre i Segre. L'altra, per tal de facilitar, al seu dia, l'alliberament de tota l'àrea peninsular. En una expedició de mercenaris, els bisbes s'haurien limitat, en el pitjor dels casos, a enviar-hi llurs «maisnades» o mesnades, sense comprometre el sagrat ministeri i, a més, deixant en l'orfanesa llurs diòcesis.

Tampoc ens sembla massa acceptable el segon parer. L'ideal de la reconquesta no fou pas cosa d'aquell temps. Els regnes cristians feien prou i massa de resistir les escomeses islàmiques i bé reconeixien llur feblesa per no forjar-se altres il·lusions. Fins força enllà del segle XI només domina la que Balari en diu «necessitat de defensa» (15). Poc podia presumir-se, aleshores, que la guerra civil cordovesa havia de ser el preludi de l'esfonament del califat, amb el qual s'ovirarien uns horitzons més falaguers. A l'afany de defença seguiria el d'aixamplar els dominis Espanya endins, començant amb l'establiment de convenis amb el règuls de tàifes i amb la per-

cepció de pàries o gavelles (com les que els comtes de Barcelona i d'Urgell cobraren del règul de Lleida, Tortosa i Dènia). I, tot seguit, vindria el veritable ideal de croada per propagar la fe, mitjançant victorioses empreses.

Tanmateix, en la expedició a Còrdova havia d'haver-hi quelcom més del que suposen alguns i menys del que conjecturen els altres. La presència dels bisbes ja ho vindria a donar a entendre. Ens sembla que no cal oblidar les ferotges escomeses d'Almançor i d'Abdelmèlic, de llavors mateix. En la primera, especialment, foren morts o captivats tots els habitants de Barcelona i els del seu comtat que, per ordre de Borrell, es trobaven en ella per guardar-la i defençar-la (16). Entre els captius, es comptaren el vescomte Udalart i l'ardiaca Arnolf (després —sembla— bisbe de Vic), amb el noble Ató i el seu germà Querç. D'ells se'n té notícia per un testament que atorgaren a Còrdova, *capti in Barchinona ciuitate et retrusi in carcere*, pel qual facultaven als primers d'ells que fossin alliberats, a distribuir els respectius alodis que posseïen a la Marca Hispànica (17). Pròsper Bofarull recorda un litigi de 1001, que fallaren Ramon Borrell i la seva muller Ermessenda, en el qual Madrona, en retornar del seu captiveri, acusava el seu germà *Bonus-homo*, d'haver-li malmenat els béns (18). I Carreras Candi anomena altres captius, com el jutge Orús, tres fills de Wiginsi, vescomte de Girona; Otó, Eldemar, monjo de Sant Cugat del Vallès, i més encara (19).

Els captius —en presó uns i fets esclaus els altres— foren escampats arreu del territori peninsular musulmà, sense que es coneguessin mútuament la sort, el que dificultava llur redempció, sia en diner o substituint-los per altres persones, quan hi havia mitjà de fer-ho. Altrament, la redempció dels captius fou anterior a l'establiment de l'orde de la Mercè, i així, Odó, abat de Sant Cugat del Vallès i, després, bisbe de Girona, va vendre, l'any 991, una casa i unes terres d'horta a Sunyer i Ermessenda, pel rescat d'uns substituïts, i el bisbe de Barcelona, Vives, disposava en el seu testament (any 995) que, del remanent de l'herència, s'apliquessin unes quantitats al mateix fi (20).

Però les proporcions dels desastres causats per Almançor y Abdelmèlic havien estat paoroses i la misèria del país dificultaria la tasca de la redempció de captius coneguts i d'esclaus que, principalment, s'havien imposat Gelmir i el jutge Orús, amb el recapte de donacions per invertir-les en tan pietós servei. Diu Dozy, d'acord amb l'historiador alarb Ennuguairí, que, per tal d'atreure a Ramon Borrell a participar a favor de Mahomed-Madhí, en la guerra civil a què venim referint-nos, Uadí prometé de donar-li «tot el que demanava» (21). I ara bé: ¿aquest *tot* no seria l'alliberament dels captius que, encara, romanien en els territoris del califat, alguna indemnització en metàl·lic i la seguretat dels cristians que quedessin a l'Espanya moresca, de no sofrir persecució ni afront en matenir llur fe i llur culte? Precisament, la circumstància de prendre part a l'expedició un bisbe tal vegada excaptiu i un altre que molt havia col·laborat a l'alliberament d'altres esclaus, podria ésser-ne un clar indicatiu. Quasi que no tindriem per segur.

L'expedició a Còrdova

Les hosts catalanes probablement s'ajustarien a Barcelona, d'on en van sortir després del 28 d'abril de 1010, puix, com fa notar Rovira i Virgili, en aquesta data Ramon Borrell i la seva muller Esmessenda intervienien en la permuta d'un alodi que posseïa el monestir de Sant Pere de les Puelles (22). Al revés del que suposa algun autor, de que l'exèrcit seguí una ruta del litoral, sembla més congrüent de que fos per Saragossa —governada per Uadí— i de Saragossa a Toledo i al camp de Calatrava, on es trobarien amb les tropes de Mohamed, que sumaven 30.000 homes. Poc després, avençaven cap el Sud per héure-se-les amb l'exèrcit de Suleiman, tan o més nombrós que el català-aràbig.

Amb tota versemblança, els nostres guerrers s'aplegarien per procedències i a l'entorn de llurs enyors naturals, pel quò deduiríem que el brau Tallaferro de Besalú faria costat i donaria escorta al bisbe de Girona, el pontificat del qual tanta relació tingué amb el nostre comte i els seus dominis.

Odó, el 23 de novembre del 995, havia consagrat l'església de Sant Andreu del Coll, a la vora d'Olot (23). El 20 de gener del 996, la de Sant Feliu de la Vall del Bac (24). El 24 de setembre del 1003, la del monestir de Sant Pere de Besalú (25). A l'any següent, demandà al comte Bernat a causa de la retenció indeguda de les parròquies de Sant Pere de Montagut i de Sant Feliu de Beuda, que dimití Tallaferro. I, el 1005, aquest li cedia també, per la seva banda, les d'Argelaguer, Tortellà, Sadernes i Talaixà, per considerar els seus drets discutibles (26); esglésies que posseïen, amb el seu beneplàcit, Oriol, senyor de Sales, i el seu germà Bonfill.

Cabalment, en l'acta de consagració del temple del monestir de Sant Pere, memorable entre les del seu gènere com fa ressaltar Villanueva, es destaca un fèrvid elogi del nostre comte, digne de transcripció: *Bernardus, Christi aminiculo, Comes equitatis strenuus sectator, legisque divinae humanaeque sedulus crutator, Christum super omnia amans, eisque praeceptis omni nisu obtemperans...* Ja el Sant Pare Gregori V, l'any 998, expedí una butlla a favor de la col·legiata de Sant Genís i de Sant Miquel (Santa Maria de Besalú), en la qual havia considerat Tallaferro com *dilectus et spiritualis filius noster, gloriosus Comes* (27). Però ¡què més, si la lletra-encíclica trama pel seu germà Oliba, abat de Ripoll i de Cuixà, a diversos monestirs, per tal d'innovar-los de la mort del comte (26 de novembre de 1020) i d'encarir llurs sufragis, glossa estupendament, àdhuc per la gençor del seu dir, la figura de Tallaferro! (28). Ell era «el príncep i el pare de la pàtria», «varó realment catòlic, insigne en bondat, pietós com cap altre, valent en les armes, de formós rostre i de magna complexió, d'eloqüent paraula i pròvid conseller, d'admirable ingeni i de dolça conversa..., pare dels pobres, justicier, misericordiós, constructor d'esglésies i protector dels monjos».

La pietat de Tallaferro era ja ben palesa en les dates a què ens referim,

fins per la singular munificència en la dotació d'esglésies i cenobis. Tanmateix, l'enumeració de les seves donacions seria molt llarga, sense que sigui precís de repetir-la. I quant al coratge del nostre preclar comte, en donen testimoni una vella tradició i el mateix sobrenom amb el qual fou conegut, per rompre amb la seva espasa la cota de malla d'acer dels seus enemics, com si només fos de frèvol estam.

És improbable que Bernat I hagués pogut guerrear contra d'Almançor feia vint-i-cinc anys, quan tingué efecte la irrupció de l'*hagib* cordovés pels comtats de la vella Catalunya. Havia de ser, llavors, un tendre donzell. Però és força segur que degué de prendre les armes en les escomeses d'Abdelmèlic, per tal de barrar-li el pas cap a les terres altes i de forçar el retorn de les seves tropes. En aquelles calendes, des de l'any 990, Taliaferro era ja comte de Besalú, Vallespir, Fenolleda, Sault i Perapertura, i és de creure que Abdelmèlic, després d'assolar Manresa, menaçaria al comtat de Berga i alguna possessió del de la Cerdanya, que pertanyien a Guifré, el germà gran del nostre comte i tan identificat amb ell.

Tallaferro acudí a la palestra de Còrdova amb la seva gent i, entre altres, amb Bernat, senyor de Bestracà (29), Ramon de Puigpardines (30), Ademar, senyor de Porqueres després Santa Pau (31), Hug, de Bas (32), i, segurament, Oriol de Sales, per tan entrant al casal dels comtes, i Raimon-Adalbert de Rocabruna, el pare del qual havia acompanyat Oliba Cabreta a la reconquesta de Barcelona, quan tingueren lloc les campanyes d'Almançor (33).

Llorers i escardots

Hom diria que la primera topada entre les hosts de Suleiman i l'exèrcit sarraï-cristià va produir-se, tot d'una, a la Collada dels Bous, o, en aràbig, *Acbat-el-Bacar*, a quatre llegües de la ciutat dels califes. Fou a la primera quinzena de juny de l'any 1010; data amb relació a la qual s'han mogut fondes controvèrsies (34). Suleiman, segur del seu exèrcit, hauria quasi desguarnit la plaça, preferint de trobar desprevinguts els seus contraris al camp ras, per tal de desfer-los per sempre.

Tal volta degut a la ben calculada sorpresa, flaquejaren els combatents de Mahomed-Madhí, quan les tropes catalanes, amb més perícia militar, no solament resistiren l'atac dels barbariscos, sinó que van passar a la contraofensiva i amb tal ardidesa que foren trencades i esbargides les files de Suleiman qui, creient-se en plena derrota, va replegar-se amb els seus a Medina de Azahara (35), lloc que evacuaren aquella mateixa nit. Còrdova restava a mercè del vencedor i a ella entrà sense resistència, no impedint que els seus soldats i els coaligats amb ells, repliquessin el saqueig que, pel novembre de l'any anterior, havien dut a terme els le Suleiman, coaligat amb Sanç Garcès de Castella, i el que, més mesos enrera, causaren els barbariscos en solleva-se contra del Madhí. Ja en diguérem quelcom fa una estona (36).

Però a l'entendre dels aràbigs, calia no entretenir-se i encalçar els escàpols que, per que venia dient-se, fugien amb el disegni de passar a l'Àfrica per reorganitzar-se novament. Pel mateix l'exèrcit coaligat es dirigí sense treva a Algecires, on, el dia 21 del mateix mes, envistà l'enemic quasi a la desembocadura del riu Guadiaro que, en aquell lloc, barreja les seves aigües amb les del mar. Segurament es devia creure que allí esperaria les naus per embarcar-se, pel que es disposà la batalla, però...

Els generals de Mohamed, embriagats per la dispersió produïda, subestimarien la potència que, malgrat tot, restava a les allaus africanes —tal volta incrementades amb efectius aplegats a l'altra banda de l'Estret— i que cap gana tindrien de passar-lo. I, d'igual manera, oblidarien la peculiar estratègia barbarisca de fugir, cames ajudeu-me, quan el combat perillava, però per refer-se i poder ensenyar les dents quan l'ocasió i el lloc eren propicis. Uadí ordenaria a l'exèrcit coaligat de llançar-se a la lluita, amb seguretat plena de topar amb la resta d'un enemic inerm i sense pols, quan, pel que es dedueix dels relats aràbigs, la cavalleria moresca havia de capgirar, de cop sobte, els més bells pronòstics. Perquè, en atañar-se les hosts combatents, uns ferotges esquadrans, com vomitats de terra, vindrien a desplegar-se a la reraguarda de l'exèrcit de Mohamed, llavors amb l'intent d'acorrallar els barbariscos entre els sorrals de la marina i el Guadiaro, no sense irrompre pel reial del walí amb una càrrega huracanada i menaçant d'estrijar-lo entre els dos fronts.

A la confiança seguiria el pànic esglaiador. Pel que sembla, a corre-cuita un dels flancs d'aquell exèrcit pretendria de passar a gual el corrent del riu, qui sap si per protegir una possible retirada, mentre la resta hauria de contenir les harques barbarisques i d'encarar-se amb la torrentada de genets que, amb esgarrips de fera i entre núvols de pols, muntaven els corcers més raudes i briosos que s'haguessin criat mai en les praderies de l'Atlas.

Els primers que s'arriscaren a travessar l'aiguabarreig del mar i el Guadiaro degueren ofegar-se, pel qual es desistiria del propòsit. I, quant al remanent de l'exèrcit, el xoc hagué de ser terrible. Poques vegades s'hauria lluitat amb tanta bravesa, home a home, a punta d'espasa o brandant-la com una destal, amb coratge inoït i sense reparar-se amb el preu; entre els eixams de dardells que brunzien i una cridòria infernal que aixordava; entre el renill de les cavalleries desbocades i l'estridor en la topada dels acers. Però els nostres expedicionaris havien d'excel·lir, novament, en ardidesa i en audàcia, puix no tan sols aconseguirien d'anullar la càrrega dels genets mauritanis, sinó que s'robriren camí en direcció a Medina Sidònia, per unir-se amb quants es pogueren esmunyir del dogal i retornar, ordenadament, a Còrdova. ¡Qui sap si d'aquell combat venia al nostre comte el nom de Tallaferro! El que es presumia una fàcil victòria, havia estat, amb tot, un revés deplorable. Sense comptar els qui es negaren en el Guadiaro, tres mil expedicionaris catalans i, entre ells, seixanta capdills, restaren estesos en el camp (37). Quant als barbariscos, es de creure que la jornada els fou

tant o més coenta, perquè no s'atreviren a perseguir l'exèrcit mig desfet i en retirada, ni gosaren atancar-se a Còrdova per tal de reconquerir-la. Els caldria esperar uns mesos i tenir la seguretat de que els catalans ja estaven fora, cap a llur terra.

Un cop a la seu califal, Mohamed i el Uadí pregaren a Ramon Borrell la continuació de la lluita, però el comte no hi accedí a cap preu. Els expedicionaris havien suportat el pes de dues batalles, la darrera inhàbilment provocada, i llurs baixes eren massa quantioses. A Acbat-el-Bacar va trobar-hi la mort Ermengol d'Urgell i sembla que llavors, també, Aeci bisbe de Barcelona, amb molts d'altres senyors i vassalls. A les ribes del Guadiaro les pèrdues encara havien estat més sensibles, sense contar-hi els greument ferits, com els bisbes de Vic i de Girona (38).

Els catalans retornaren al nostre país el dia 10 de juliol del mateix any (39). I, entre ells, el comte Tallaferro i la major part dels catalans que l'acompanyaren, esmentats més amunt, per tenir-ne d'ells notícies posteriors. Arnolf, prelat de Vic, un jorn arcedià de Barcelona i, després, abad de la col·legiata de Sant Feliu de Girona, morí de les ferides el dia primer d'agost següent, al *Castro Calónico*, que Antoni de Bofarull l'identifica amb la vila de Calonge (40). I Odó, bisbe de Girona, no pogué ultrapassar del monestir de Sant Cugat del Vallès, camí de la nostra diòcesi, en el qual féu trànzit a una vidamillor, al cap d'un mes, dia per dia.

No podem oblidar-nos, pel que direm tot seguit, de que els comtes i prohoms de l'expedició, en tornar a Còrdova després del combat d'Algecires, foren objecte de donacions i obsequis, dementre la tropa s'esbravava pel contratemps sofert, expoliant i fins occint els barbariscos amb els quals tenia ocasió de topar-se. Però amb tot i els tals excessos, la partida dels catalans semblà deixar Còrdova sense empar ni defença. El seu renom corria de llavi en llavi. A tal punt, que els cordovesos els acomiadaven amb gest de desolació com si, amb ells, perdessin la única seguretat de llur vida de llurs béns (41).

I a fe que podia recelar-se de l'esdevenidor. Pocs dies després, Mohamed era assassinat i Uadí restablia Hixem II, qui no havia pas mort com es creia. Sense tardar massa, els barbariscos assetjaven la ciutat califal i, durant el llarg siti, Uadí era víctima de l'ambició i de l'odi, com ho havia estat Mohamed. El substituí un altre general esclau, però no pogué pas detenir l'asalt a Còrdova, on seria entronitzat el califa Suleiman. Era ja pel mes d'abril de 1013. Mes, amb Suleiman, menat pels capitosts del seu exèrcit només amb la fretura d'esdevenir règuls de les províncies que foren confiades a llur governament, s'enrunaria el califat, per succeir-lo els regnes de tàifes. Els catalans i entre ells Tallaferro, de retop i sense ni sospitar-ho, havien contribuït a la desfeta de l'imperi musulmà a la Península. L'ideal de la reconquesta podria apuntar, llavors, a l'horitzó de la vella Hispània.

Un record de l'expedició a Còrdova?

En el tresor de la seu gironina hi figura una formosa arqueta aràbiga que hom creuria procedent d'un llegat del bisbe Otó, com conjectura Amador de los Ríos. Tenint en compte el que dèiem, és versemblant que aquest jozell l'hagués portat de Còrdova (43).

Però no seria, probablement, l'únic que arribés a la nostra terra al retorn de l'expedició de què parlàvem. També n'hauria dut d'altres el nostre brau Tallaferro, tots desapareguts a excepció, tal vegada, d'un vas persa que, mig casualment, va trobar-se ja fa uns anys. Veureu:

Quan, en jorn ben dissortat del juliol de l'any 1936, foren lliurats a les flames els retaules de l'església parroquial de Sant Vicenç, de la nostra vila de Besalú, aparegué, davall de l'ara del altar major, un testimoniatge de la consagració del temple. Era una «teca» de fusta de roure que contenia filacteries de pergami, de segur amb textos sagrats i, amb ells, una copa en la qual hi havia cendres venerables, envelopades amb un retall de seda ja quasi sense consistència.

Tot desaparegué, a excepció de la copa, a la qual s'atribuí, de primer antuvi, una antiguitat evident. Amb altres objectes d'interés artístic o arqueològic, de les procedències més diverses, fou porat a Ginebra, d'on retornà en finir-se la guerra civil, per lliurar-se a la parròquia de Besalú i, per ella, al senyor bisbe, qui va dipositar-la en el Museu Episcopal.

I anem a veure, ara, quelcom relatiu a l'església on va trobar-se la copa que dèiem, i quelcom, també, d'aquesta rara arqueològica.

L'actual església de Sant Vicens —un dia «infra-murs» per estar ja fora del recinte del castell— és, probablement, la tercera de les erigides al sant diaca. I ve a tom de dir que, no gaire més enllà i d'igual manera *prope moenia Bisuldini*, existí el temple de Santa Maria i de Sant Joan, ara sense el més petit vestigi. Darrerament se la coneixia com església de la Mare de Déu de Bell-lloc. Per dreçar-se a la mateixa entrada de la vila, entre —avui— els carrers de l'Abat Zafont, Vilarrobau i Enllaç de Carreteres, fou destruïda en temps de la guerra dels francesos, però encara no fa pas massa anys, en bastir-se la casa Olivet i en eixamplar-se l'accés a Besalú pel costat de la dels Zafont, aparegueren unes llambordes del paviment entre restes dels murs fundacionals.

El temple de Sant Vicenç, ja parroquial, amb el cementiri, els seus aious, dècimes, primícies i oblacions, i les seves sufragànies de Sant Martí de Juvinyà, de Santa Maria de Fares (de *Fraxis*), de Sant Fruitós d'Ausinyà i de Sant Silvestre d'Almor, fou donada pel comte-bisbe Miró, l'any 977, a la col·legiata de Sant Genís i de Sant Miquel, després intitulada de Sant Salvador i, més tard, de Santa Maria. L'any 998, el papa Gregori V ratificà les possessions d'aquesta casa religiosa i, amb el temple de Sant Vicenç, mencionaba el de Santa Maria i de Sant Joan, del què parlàvem fa poc. I, encara l'any 1000, Bernat Tallaferro li cedia de nou a la col·legiata, amb altres pertinençes (44).

Durant la segona dècada del segle XI, el temple de Sant Vicenç fou reconstruït o començat a reconstruir pel mateix comte, com, llavors, fou objecte de consagració. No perdura l'acta corresponent però així deixa traslluir-se en la butlla de Benet VIII, expedida l'any 1017 a favor d'Adalbert, abat de la collegial, en confirmarli l'església i els béns amb què havia estat dotada (45). És d'advertir, per altra banda, que, precisament per consagrat, l'altar de Sant Vicenç fruïa del privilegi de poder-se autenticar en ell els testaments sacramentals. Tal vegada allí, el dia 12 de març de 1562, es celebrà per darrer cop aquest rite (46), perquè, de molt temps ençà, l'única ara de la nostra diòcesi que conserva l'esmentat privilegi, és la de Sant Martí Sacosta, de Girona.

A l'obra del nou temple i a l'any 1018, Tallaferro li conferí el dret de percebre una gabella imposada als traginers que, en dies festius i per Besalú, passaven pel camí-râl d'Olot a Figueres; un dret que subsistí fins extingir-se les senyoralles. I aneu a saver si els besalunins, per comptar amb aquesta imposició, emprengueren la tasca de magnificar l'església, per tercera vegada i tal com avui perdura. Pertany a les darreries del segle XII. Però no, per haver-se erigit de nou, podia ser objecte d'una ulterior consagració, quan no havia variat l'emplaçament i quan —d'acord amb la consuetut— es maldaria perquè les obres no interrompessin el culte. L'identitat del temple era la maixa i l'ara perdurava intacta.

Per aquesta causa, la «teca» trobada en destruir-se el retaule del sant, havia de correspondre, tanmateix, a la única consagració de l'altar i del temple; aquest començat a reerigir per Tallaferro quasi que després de 1012 (primer any del pontificat de Benet VIII) i abans de 1017 (data de la butlla de què parlàvem). Com, de ser així, seria versemblant que el *sciphus* o *cupa* que contenia les relíquies de l'altar, procedís de la casa comtal. Perquè, d'una part, en aquelles èpoques i en altres posteriors, les relíquies solien guardar-se en cràteres anomenades *scyphos*, vasos més propis pel culte. I, d'altra, no pot negar-se la congruència de que el pietós Tallaferro, protector i reconstructor de l'església de què parlàvem, oferís un dels bères més preats que posseïa, quan va celebrar-se la consagració del temple.

Mes, correspon el vas a aquell temps i com podia arribar a Besalú?

Una valuosa peça de museu

L'anap —*anaphus*, com se'n deia llavors— o el bère al qual ens referíem, és de forma lleugerament cònica, raumada, de 10'5 cm. d'alt per 13 cm. de diàmetre. De cristall de roca, tres filets entornen el seu llavi i, davall en la quasi total superfície broten estranyes figuracions en baix relleu que s'alternen dues vegades: una au com de rumboses plomes, d'esquena a una representació antropomòrfica (?), asseguda i difícilment identificable. I, a un cantó i a l'altre, hom hi ovira dues parelles de boques, mig obertes, en les quals —es diria— l'artesa volgué imprimir-hi l'expressió d'una rialla. Aquest vas embla mostra d'un art decadent, d'aire més arcaitzant que no arcaic.

VAS DE BESALU - Museu Episcopal de Girona.

VAS DE BESALU (Revers, un xic entregirat) - Museu Episcopal de Girona

D'on prové? Les arts del vidre i del cristall ens foren desconegudes fins al segle XII. A l'Espanya cristiana i en la moresca. La primera vegada que, ací, es mencionen les ampolles de vidre, és l'any 1108 (47). I en les contrades musulmanes, els famosos obradors d'Almeria, que cita Almacari, no foren pas d'abans, com tampoc foren d'abans ni de força després les vidrieries de Múrcia. Ací, per beure, s'empraven anaps o copes de metall (fins d'or i plata), de terrissa i de fusta. I, a la moreria, els objectes de vidre i de cristall hi arribaven de l'Egipte fatimita, on es coneixia la tècnica del tallat i del prensat ja en els egles IX i X. Però encara més li provenien de la Síria i la Mesopotàmia, per bé que fabricats a l'Iran o per artesans perse (48). L'esplèndida vidrieria de Damasc, ricament tallada i esmaltada, és ja dels segles XII i XIII.

L'*scyphus* de Sant Vicenç, àdhuc per les seves característiques, no podia venir a Besalú només que per l'Espanya musulmana, encara que cridin l'atenció uns motius ornamentals que no res tenen a veure amb l'art aràbig i que fins no es compaginen amb el Coran. Però cal recordar unes particularitats ben remarcables. Quan s'efectuà l'expansió islamita cap al territori persa, els governadors alarbs s'installaren en les residències sassànides i aprofitaren els antics temples zoroastres per mesquites. I encara hi hagué més, puix durant els segles VIII i IX els califes abasides van mostrar llur preferència pels antics estils perses, a tal punt de que molts dels temes i tècniques que havien seguit els alarbs, encara de tradició greco-romana, foren substituïts pels de l'Iran (49). D'ací que, pel prestigi dels mestres decoradors d'aquell poble i pel llur mestratge en les arts suntuàries, no pugui estranyar, llavors, en palaus i grans maisons islàmics, la presència d'objectes propis de l'artesanía persa; una artesanía que s'expandí per Síria, Mesopotàmia i Egipte.

Indubtablement i al córrer dels anys, s'operà una mena de simbiosi entre el pragmatisme mahometà i l'art dels iranians, però —a propòsit del bèire trobat a Sant Vicenç— no cal oblidar-se d'un arcaisme que hom constata en la decoració de peces de vidre i de ceràmica perses (fins els segles IX i X), encara de regust mazdeïsta. En ella hi abunden temes allusius a la deesa de l'aigua, Anahit, en forma d'au; a l'altar del foc sagrat, al nus quadrangular, símbol de l'univers...; motius ultrafreqüents, v. gr., en la ceràmica de *Guebri* (o mazdeïsta), que s'havia cregut sassànida i, ple matixe, prislàmica (50). Foren uns motius antiquíssims, fets costum i ja orfes de significació precisa, sense més evolució que la de les formes i en una tècnica de matís popular. L'au d'viseteós plomatge n la cràtera bisuldunenca, ¿podria ser, encara, un record d'Anahit?

Alguna d'aquestes evolucionades reminiscències es recalca, així mateix, a la vidrieria persa del segle X, que els arqueòlegs denominen *Cristallos Eeirakos*, ara estudiada en la obra *A Survey of Persian Art*. I ha estat el sapient doctor Ainaud, tan profundíssim coneixedor de l'art d'ací i de fora, qui classificà el got de l'altar de sant Vicenç com pertanyent a la tal manifestació

artística, ls obres de la qual es difongueren arreu del món islàmic (51). Fàcilment el vas —llavors preadíssim joiell— podia arribar a Còrdova i, d'allí, portar-lo Tallaferro a Besalú, sia com delicat obsequi de Mahomed-Madhi o algun dels nobles omniades, o bé com botí de guerra. És, avui, una peça raríssima i d'extraordinària vàlua que solament estranyes circumstàncies la preservaren de l'oblit i de la destrucció.

Com molt raonable conjectura, pot afirmar-se que aquest bèire, tan com l'arqueta aràbiga del tresor de la catedral gironina, és testimoni de l'expedició catalana a Còrdova; una expedició que, malgrat el revés sofert a les riberes del Guadiaro, constituí una fita memorable en els annals de la dominació musulmana a la Península. Com insinuàvem més amunt, fou el preludi de l'ensonsament del califat i l'albada dels jorns en els quals s'iniciaria l'expansió dels petits regnes hispànics en veritable esperit de reconquesta. A cosa d'un segle després, ni el Tajo ni l'Ebre podrien servir-los-hi ja de fronteres. I, de no haver estat per les noves invasions africanes, d'almoràvids, almohades i benimerins, no s'hauria pas retardat, fins a les darreries del segle xv, la rendició del darrer alcàsser de la Mitja Lluna, a les terres de Granada.

II ASSEMBLEA D'ESTUDIS SOBRE EL COMTAT DE BESALÚ

(1) J. VILLANUEVA, *Viaje Literario a las Iglesias de España*, tomo XIII pág. 88. PP. A. MERINO y J. DE LA CANAL, *España Sagrada*, XLIII, 147. PRÒSPER DE BOFARULL, *Los Condes de Barcelona vindicados*, I, 204. *Marca Hispànica*, apèndix 139. F. MONTSALVAJE, *Noticias Históricas*, I, pág. 112. F. CAULA, *Besalú Comtat Pirinenc*, 88 i 99, rectificant Montsalvatje quant al parentiu de Borrell i Tallaferro.

(2) VILLANUEVA, lloc citat. S. SANPERE i MIQUEL, *El año de los catalanes*, «Revista de Ciencias históricas», IV, n.º 2. — Segons Romey, Uadí o Obeidala era fill de Mahomed-Madhí y walí de Toledo, opinió seguida per A. de BOFARULL, obra citada, I, 200. *civil y eclesiástica de Cataluña*, II, 274, i per PRÒSPER DE BOFARULL, obra citada, I, 200.

(3) Quant a la dita de Romey. A. DE BOFARULL, obra i lloc citats. D. MONFAR, *Historia de los condes de Urgel*, I, 314.

(4) Abderraman-Sançol o *Sanchuelo*, era fill d'Almançor i d'una princesa de Navarra, filla del comte Sanç-Abarca.

(5) Precisem la data de la batalla de Guebal-Cantix i de la sortida dels castellans de Córdova. pels errors del P. Mariana (*Historia General de España*, lib. VIII, cap. 10) i de JERONI PUJADES (*Crónica Universal del Principado de Cataluña*, lib. XIV, cap. 59), en dir que els cristians de Castella i de Catalunya es bateren els uns amb als altres, allistats en cada un dels bàndols en brega (Mariana), o que guerrejaren junts en una mateixa coalició (Pujades). Vegi's *España Sagrada*, XLIII, 148 i ss.; VJILLANUEVA, obra citada. P. LLOSAS BADIA, *El Obispo de Gerona, Otón, y su muerte*, I. Cal advertir que

(6) Quant als esdeveniments als quals en referim. R. Dozy, *Histoire des Musulmans d'Espagne*, III, 329 y ss.

(7) *Gènessi*, X, 25 i 30; XVI, 15; XXI, 21; i *Paralipòmenon*, I, 19 i 28. R. Dozy, obra citada. P. LLOSAS BADIA, *El Obispo de Gerona, Otón, y muerte*, I. Cal advertir que molts yemenites figuraren entre els barbariscos, a les ordres de Tarik, quan als alarbs invadiren Espanya.

(8) R. Doz, obra i lloc citats. La causa determinant de la revolta, fou la dissolució i el llicenciament de la guarda califal que, des dels temps d'Almançor, estava integrada per africans. El primer espetec, va ser un intent d'assalt al palau del nou califa.

(9) Diu ROMÉY: «Va agenciarse-se l'ajut dels cristians d'aquella porció de la Península a la que els aràbigs anomenen Alfrank, comprant amb diner la voluntat dels comtes Ramon i Ermengol perquè els accorressin amb llurs armes, juntant-les amb les tropes que s'havien allistat per les terres de Toledo, València i Múrcia». ANTONI DE BOFARULL i SANPERE i MIQUEL, obres i llocs citats.

(10) ANTONI ROVIRA i VIRGILI, *Història nacional de Catalunya*, III, 463, i LI. NICOLAU D'OLWER, *Introducción al estudio de la literatura catalana antigua*. «Estudio», 1915, I, 9.

(11) *Viaje literario a las iglesias de España*, XIII, 89.

(12) ANTONI DE BOFARULL, obra i lloc citats. PRÒSPER DE BOFARULL, assent a la dita del P. Marcillo, obra citada, I, 199. P. LLOSAS BADIA, obra citada, VIII. F. MONTSALVATJE, obra citada, I, 97. CAULA, obra citada, 100. També *España Sagrada*, lloc citat.

(13) LI. NICOLAU D'OLWER, obra i lloc citats.

(14) J. BALARI JOVANY, *Orígenes històrics de Cataluña*, 357.

(15) J. BALARI JOVANY, obra citada, Proemi, II, i p. 326 i ss.

(16) Almançor prengué Barcelona el dia 6 de juliol del 985. A propòsit del que déiem vegi's J. BALARI JOVANY, obra citada, 277, amb tots els historiadors. A. ROVIRA i VIRGILI, obra citada, III, 255, transcriu el testament d'un captiu, Motion fill de Fruia, en el qual afirma que *capti vel mortui sunt omnes habitantes eadem Ciuitatem vel eisdem Comitatu, qui ibidem inhabitaverant ad custodiendum vel defendendum eam*, tal como també recorda Balari.

(17) J. BALARI JOVANY, obra citada, 505.

(18) *Los Condes de Barcelona vindicados*, I, 209.

(19) *Lo Montjuic de Barcelona*, 120 i 121.

(20) J. BALARI JOVANY, obra citada, 505.

- (21) A. ROVIRA VIRGILI, obra citada, III, 463.
- (22) Obra citada, III, 464, i PRÒSPER DE BOFARULL, obra citada, I, 205.
- (23) F. MONTSALVATJE, *Noticias Históricas*, IV, ap. 13, i XXVI, 22.
- (24) F. MONTSALVATJE, obra citada, XVII, 71, i VILLANUEVA, obra citada, XIII, 86.
- (25) F. MONTSALVATJE, obra citada, II, ap. 9, i VILLANUEVA, obra citada, XV, ap. 27, transcriuen l'acta de consagració. A ella ens referim seguidament.
- (26) F. MONTSALVATJE, obra citada, I, 98; II, 85, i ap. 24, i XI, i CAULA, obra citada, 93.
- (27) VILLANUEVA, obra i lloc citats, i F. MONTSALVATJE, obra citada, II, ap. 14, i XXVI, 89.
- (28) F. MONTSALVATJE, obra citada, I, 107, i ap. VII.
- (29) F. MONTSALVATJE, obra citada, XXVI, 10.
- (30) F. MONTSALVATJE, obra citada, XXVI, 60.
- (31) J. PUJADES, obra citada, XIV, cap. 59. F. MONTSALVATJE, obra citada, I, 96 i XXVI, 126. Ll. CONSTANS, *Santa Pau medieval*, I, 25.
- (32) J. PUJADES, obra i lloc citats, i F. MONTSALVAJE, id. I, 96.
- (33) F. MONTSALVATJE, id. XXVI, 71 i 82. Joan Oriol de Sales estava casat amb Adalais, germana de Tallaferro.
- (34) Seria molt llarg i enutjós de referir-les. Pel discutit epitafi del bisbe Odó, de Girona, a Sant Cugat, *in bello Corduensi cum pluribus morte ruit datus ensi...*, *erat anni MX prima lux septiembriis*; epitafi transcrit per Marca, es cregué que, en aquella data, s'havia donat la batalla. Els PP. Merino i de la Canal, a *España Sagrada*. XLIII, 154 i ss., proven que les batalles amb els barbariscos foren el mes de juny anterior, amb la transcripció de diversos documents de l'època i, entre altres, la publicació del testament d'Arnolf, bisbe de Vic (29 de juliol de 1010), *quando fuit reversus de Corduva, vulneratus graviter*, i l'acta de recepció del testament sacramental atorgat pels germans Elies i Gondomar, *quando initium fuit ultimum praelium post Corduva*, el dia 21 d'aquell mes. Malgrat això i el que diu l'historiador aràbig Ennuguairí (a qui, en part, segueix Dozy), Antoni de Bofarull data la batalla a les darreries d'agost i, com ell, Aulèstia, Nicolau d'Olwer i altres. Bona part d'autors fan d'aquesta batalla i d'una altra de la que parlarem tot seguit, una sola; batalla que daten el 21 de juny (com F. CAULA, Besalú Comtat Pirinenc, 101, i PRÒSPER DE BOFARULL, obra i lloc citats), o el primer de setembre (com F. MONTSALVATJE, *Noticias Históricas*, I, 97, d'acord amb el P. FLÓREZ, *España Sagrada*, XXVIII, 112).
- (35) Seguim Dozy, en la seva *Histoire des Musulmans d'Espagne*. F. MONTSALVATJE, F. CAULA i molts d'altres, àdhuc els PP. MERINO I de la CANAL, confonen Azahara amb Zafra.
- (36) Dozy, obra citada, III, 296.
- (37) Foren dues batalles, en llocs distints i en dates diverses: una victoriosa i l'altra dissortada. Quant el lloc de la segona, la gràfia dels historiadors aràbigs s'interpreta de faïçó desigual. Per uns, ha d'entendre's a les vores del Guadalete. Per altres, a les del Guadaira (en la seva confluència amb el Guadalquivir). Per altres, entre els rius Guadiaro i Guadalete. Però, com opinen, entre els més documentats, ROVIRA VIRGILI, MILLÀS VALLICROSA i altres i altres (el primer en la seva obra ya citada i, el segon, en *Els textos d'historiadors musulmans referents a la Reconquesta*), la batalla es lliurà a la desembocadura del Guadiaro, el que explica que «molts moriren ofegats al mar». I, quant a la data, FLÓREZ, ANTONI DE BOFARULL, CARRERAS CANDI i altres, tenint en compte l'epitafi que recordàvem en la nota 34, la posen al primer de setembre. Molts més, en unificar els dos combats, jutgen que van tenir-se el 21 juny; data que correspon només al segon, com demostren S. SANPERE i MIQUEL, DOZY, ROVIRA I VIRGILI, SOLDEVILA, ABADAL... i àdhuc com es desprèn de les dades dels PP. MERINO I DE LA CANAL, en el passatge alludit en nota anterior. Demés ¿com podien donar-se les dues batalles un mateix dia o com podien ser dues fases d'una mateixa si una es lliurà a quatre llègies de Còrdova i l'altra a Algecires? — Pel que fa referència a les baixes, vegi's Dozy, prenent-ho dels historiadors alarbs. I dels seixanta capdills en fa esment Ennuguairí, encara que és dels qui uneixen les dues batalles

II ASSEMBLEA D'ESTUDIS SOBRE EL COMTAT DE BESALÚ

d'Acbat-el-Bacar i del Guadiaro. De tant ponderar la victòria moresca, s'ha d'entendre que alludeix la segona, encara que, entre el tals capdills, inclou el comte Ermengol d'Urgell, occit en la primera, tal com podria demostrar-se.

(38) ROVIRA I VIRGILI, obra citada, III, 468.

(39) ENNUGUIRÍ I DOZY. Malgrat aixó, Carreras Candi data el retorn a les darres-ries del 1010 o a començament del 1011. I el mateix A. Aulèstia.

(40) Obra citada, II, 276, en contra de la documentada asserció del P. FLÓREZ a *España Sagrada*, XXVIII, 113. FLÓREZ, en aquest volum, es deixa suggestionar pel sentit literal de l'epitafi d'Odó, prelat de Girona, en la tomba que tingué en el monestir de Sant Cugat del Vallès. I, en interpretar-lo pensant que la (per ell) única batalla es donà el dia primer de setembre, data de la mort d'Odó, dedueix que Arnolf —que morí abans— succumbí per malaltia. El rectifiquen els PP. Merino i de la Canal, continuadors de la seva obra, en els llocs citats. L'epitafi, en versos lleonins, semblava ser del segle XII-XIII, i en ell, sia el que sia, s'apella al no advertit recurs literari de sincronitzar dos fets, una causa de l'altre. Arnolf pertanyia, per naixement, a la que seria casa vescomtal de Cardona.

(41) PP. MERINO I DE LA CANAL, obra citada, XLIII, 144 i ss. Villanueva, obra citada, XIII, 90. I molts més.

(42) PP. MERINO I DE LA CANAL, obra citada, XLIII, 151. Pel que fa al saqueig i a la venjança dels catalans, DOZY, obra citada, III, 296; S. SANPERE I MIQUEL, obra citada, i ENNUGUIRÍ, mentat per DOZY i per ROVIRA I VIRGILI. I pel que es refereix al comiat dels musulmans, ENNUGUIRÍ, citat pels mateixos historiadors i altres.

(43) *Reliquias de los árabes en Cataluña*, 186.

(44) F. MONTSALVATJE, obra citada, II, ap. 13, 14 i 15.

(45) F. MONTSALVATJE, obra citada, II, ap. 16.

(46) F. MONTSALVATJE, obra citada, II, 101 i 102.

(47) J. BALARI, obra citada, 591.

(48) M. GÓMEZ MORENO, *Ars Hispaniae*, III, 341. J. PIJOAN, *Summa Artis*, XII, 133. KATHARINA OTTO-DORN, *El arte de los pueblos-El Islam*, 142.

(49) Obres citades en la nota anterior.

(50) J. PIJOAN, obra citada, XII, 295.

(51) En consulta que li fou dirigida.